

Maximalisten, minimalisten en abolitionisten Definities van racisme en hun gevolgen

Dr. Dienke Hondius is postdoc aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit Historische en Kunstwetenschappen, vakgroep Maatschappijgeschiedenis. Zij publiceerde over antiracisme, racisme, migratie en integratie.
e-mail: hondius@fhk.eur.nl

Besprekingsartikel naar aanleiding van:

George Fredrickson, 2002, *Racism: A short history*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Paul Gilroy, 2000, *Against race: Imagining political culture beyond the color line*, Cambridge, ma: Belknap Press of Harvard u.P. Britse editie: *Between camps: Nations, cultures and the allure of race*, London: Penguin.

David Theo Goldberg, 2002, *The racial state*, Malden, ma/Oxford, uk: Blackwell.

Vron Ware en Les Back, 2002, *Out of whiteness: Color, politics, and culture*, Chicago: University of Chicago Press.

Howard Winant, 2001, *The world is a ghetto: Race and democracy since World War II*, New York: Basic Books.

1 Inleiding

Het einde van de racistische regimes zoals het nazisme, de segregatie in de vs, en de apartheid, en de brede verspreiding van een antiracistische norm hebben niet geleid tot een overwinning op het racisme. Het verschijnsel doet zich nog steeds voor, in meer en minder verholde vormen. In de studie naar racisme onderscheid ik maximalisten ('racisme is

overal'), minimalisten ('racisme is uitzonderlijk') en nieuwe abolitionisten ('racisme moet en kan worden afgeschaft'). De samenvoeging van openlijk, gewelddadig racisme enerzijds, en van institutioneel en structureel racisme anderzijds is in de loop van enkele jaren aanvaard. Daarmee werden racisme en ook antisemitisme echter een steeds grotere optelsom, wat de helderheid van het concept niet ten goede is gekomen. De minimalisten (met name George Fredrickson) komen in reactie hierop tot een scherpe beperkende definitie. De *nieuwe abolitionisten* erkennen het brede racisme, maar onderscheiden zich in de politieke analyse en hun radicale doelstelling: de noodzakelijke en mogelijke uitbanning van het racisme in al zijn variaties.

Racisme is in de periode na de Tweede Wereldoorlog een gevoelig onderwerp geworden, maar slechts zijdelings object van academische studie. In het publieke debat is racisme vooral een zware beschuldiging. Uitgangspunt voor dit artikel is dat het denken in termen van 'ras' niet natuurlijk, eeuwig en onvermijdelijk is; maar dat 'ras' eerder een historische en sociale constructie betreft. Het is in de moderne tijd in veel naties opgekomen, en kan ook weer aan kracht verliezen. Het rassens-

denken is in de eerste plaats een bijproduct van de Europese economische en religieuze expansie vanaf de zestiende eeuw.¹ De twintigste eeuw was het hoogtepunt van deze ontwikkeling, maar ook het begin van het einde ervan. Zowel het nazisme in Duitsland, de apartheid in Zuid-Afrika, en de strikte rassenscheiding in de VS deden zich in de laatste eeuw voor. In deze bespreking staan twee kwesties centraal. Ten eerste ga ik in op wat deze auteurs onder racisme verstaan, en wat zij zeggen over de reikwijdte ervan. Ten tweede bespreek ik hun observaties over de meest recente ontwikkelingen. Allen hebben zich erover verbaasd dat met het einde van de racistische regimes en de dekolonisatie het racisme zelf niet geheel is overwonnen. Ze constateren dat het hedendaags racisme van karakter is veranderd, maar verschillen in opvatting over de mogelijkheden voor een effectief antiracismebeleid.

2 Maximalisten, minimalisten, abolitionisten

De laatste tien jaar is er weinig debat geweest over de definitie van racisme. De samenvoeging van openlijk, gewelddadig racisme enerzijds, en van institutioneel en structureel racisme anderzijds is in de loop van enkele jaren aanvaard. Daarmee is het racismebegrip echter wel sterk uitgedijd. Het omvat zeer ongelijksoortige uitingen en verschijnselen. De studie naar antisemitisme heeft een vergelijkbare ontwikkeling doorgemaakt. Was er aanvankelijk alleen oog voor de meest rabiate vormen van jodenhaat, inmiddels zijn ook hier de veel subtieler en indirectere anti-joodse opvattingen erkend als deel van hetzelfde verschijnsel. In Nederland is deze verbreding van de definitie te zien in het werk van Van Arkel (1984), Gans (1994) (zie ook Hondius 1990, 1998). Racisme en antisemitisme werden een steeds grotere optelsom. Dat is de helderheid van het concept niet ten goede gekomen.

Ik onderscheid drie soorten studies naar racisme: de maximalisten, de minimalisten, en de nieuwe abolitionisten. Voor alle drie geldt dat de auteurs het racisme als historisch en sociologisch verschijnsel erkennen.

De maximalisten hanteren een veelomvattende, brede definitie van racisme. Deze schepnet-tactiek heeft twee voordelen. Ten eerste vangt het maximale schepnet niet alleen de meest grove gewelddadige aspecten, maar ook de institutionele, minder zichtbare aspecten van racisme. Ten tweede maakt

deze brede aanpak de lezer bewust van de veelzijdigheid, de creativiteit van het racisme om zich telkens weer in andere vormen voort te zetten. De brede definitie overtuigt de lezer van de ernst en de omvang van het probleem. Er zijn ook twee nadelen. Het eerste is de ongelijksoortige verzameling van vormen van racisme: er wordt wel heel veel op een hoop gegooid. Een verschijnsel als het nageoeg ontbreken van zwart kader in het bedrijfsleven, verhoudt zich moeilijk tot extremiteiten als de Neurenberger rassenwetten die huwelijken en seks met 'niet-Ariërs' verboden; ook al betreft het allebei vormen van uitsluiting. Een tweede nadeel is, dat het brede racisme eigenlijk ook als oneindig, onbestrijdbaar, en blijvend beschouwd moet worden. Hoe breder de definitie, hoe somberder de toekomst. Een zeker fatalisme is in deze teksten onmiskenbaar. Tot deze eerste groep reken ik de sociologen Howard Winant en David Theo Goldberg.²

Een tweede groep auteurs vormen de historische *minimalisten*. Ook zij erkennen de langdurige en veelzijdige geschiedenis van het racisme. Er is dus geen sprake van dat ze gerekend kunnen worden tot de groep die ik hier verder buiten beschouwing laat, van de ontkenners van racisme. Maar in tegenstelling tot de andere twee categorieën komen de minimalisten op grond van een uitgebreide studie tot een scherp beperkende definitie van het probleem van het racisme. Zij geven ook aan wat volgens hen beslist niet als racistisch beschouwd moet worden. Tot deze groep behoort de historicus George Fredrickson.³

Een derde en laatste categorie vormen de *nieuwe abolitionisten*. Zij onderscheiden zich niet in hun definitie van racisme: ze erkennen het brede en veelomvattende, subtieler en agressievere racisme in verleden en heden. Zij verschillen in hun politieke analyse, en hun radicale, soms als utopisch geformuleerde, doelstelling: de door hen niet alleen als noodzakelijk, maar ook als mogelijk beschouwde afschaffing van het racisme in al zijn variaties. Tot de nieuwe abolitionisten reken ik Paul Gilroy, Vron Ware en Les Back.

3 Winant en Goldberg: racisme is overal

Ongeveer tegelijkertijd verschenen de studies *The world is A ghetto* van Howard Winant, en van David Theo Goldberg *The racial state*. Winants voornaam-

ste stelling betreft de voortdurende kracht van racisme, en van 'ras' als nog altijd cruciaal sociaal feit. 'We are not 'beyond race'', zegt hij, want 'ras' is overall werkzaam:

'Race has been fundamental in global politics and culture for half a millennium. It continues to signify and structure social life not only experientially and locally, but nationally and globally. Race is present everywhere: it is evident in the distribution of resources and power, and in the desires and fears of individuals from Alberta to Zimbabwe.' (Winant 2001, 1)

Winant definieert 'race': *a concept that signifies and symbolizes sociopolitical conflicts and interests in reference to different types of human bodies*. Hoewel ras verwijst naar biologische eigenschappen, zogenaamde fenotypen, is er geen biologische basis om menselijke groepen naar 'ras' te onderscheiden. 'Rassenonderscheid' is een historische en sociale constructie, waarbij aan enkele menselijke trekken raciale betekenis wordt gegeven. Racisme definieert Winant in een drievoudige verschijningsvorm: 1. *signifying practice that essentializes or naturalizes human identities based on racial categories or concepts*; 2. *social action that produces unjust allocation of socially valued resources, based on such significations*; 3. *social structure that reproduces such allocations*.⁴ Deze driedeling is ook een opvolging: ten eerste het aanwijzen van de raciale ander, ten tweede de ongelijke behandeling van die ander, en ten derde het in stand houden van deze onrechtvaardige ongelijkheid gebaseerd op raciale categorisering. Na de dekolonisatie en het opheffen van de officiële apartheid, en na het wereldwijd omarmen van Martin Luther King's 'dream of racial equality', is het racisme niet verdwenen. Het is, aldus Winant, wel van karakter veranderd: het is vooral veel minder expliciet, en veel meer impliciet geworden. Kenmerkend voor het huidige racisme is dat het zichzelf onzichtbaar probeert te maken:

'The "new world racial system" in sharp contrast to the old structures of explicit colonialism and state-sponsored segregation, now presents itself as "beyond race", "color-blind", "multicultural", and post-racial. It seeks to

render racism invisible: it attempts to dismiss race as a holdover from a benighted past, something now well on the way to being transcended. It presents race as a "problem" that is finally being "solved". (Winant 2001, xiv)

Dit onzichtbare, bijna 'opgeloste' racisme heeft nog een ander kenmerk: het lijkt alsof er geen daders meer zijn. Winant:

'Today racism must be identified by its consequences. Racism has been largely - although not entirely, to be sure - detached from its perpetrators. In its most advanced forms, indeed, it has no perpetrators; it is a nearly invisible, taken-for-granted, commonsense feature of everyday life and global social structure.' (Winant 2001, 308)

Kan er racisme zijn zonder racisten, dat wil zeggen zonder 'daders'? In deze tijd van 'racial hegemony' definieert Winant racisme als *'The routinized outcome of practices that create or reproduce hierarchical social structures based on essentialized racial categories'*. Daarmee wijst hij op een nieuw verschijnsel: 'new, structural forms [of racism] that can operate more or less automatically.' (Winant 2001, 308). Dit racisme is dus tegelijkertijd onzichtbaar, vanzelfsprekend, 'gewoon', automatisch en routineus. David Theo Goldberg behandelt de verhouding tussen de staat en 'ras', raciaal verschil en institutioneel racisme. Ook hem gaat het vooral om een analyse van hedendaags racisme. De voortduring van 'raciale staten' is het onderwerp van Goldbergs studie. Dit is een terechte focus, want hierover is inderdaad nog weinig verschenen. Goldberg presenteert een eigen theorie over de verhouding tussen ras en staat. Ten eerste noemt hij de huidige westerse staten *raceless states*, staten die zichzelf als het ware in het 'rassenloze' tijdperk situeren. Ten tweede is het non-racialisme in deze rassenloze staten niet slechts een staatsideologie, maar ook een geaccepteerd idee in veel anti-racisme organisaties en actiegroepen. Het is al heel lang de heersende ideologie in Brazilië, en ook in Suriname het uitgangspunt van de regering, zowel tijdens de Nederlandse overheersing als sinds de onafhankelijkheid. In Zuid-Afrika werd non-racialisme een

breed gedeeld idee tegen apartheid: 'Non-racialism became a coalitional cement, the common denominator.' (Goldberg 2002, 215)

Een derde variant van de 'racelessness'-ideologie is het idee van de kleurenblinde grondwet in de Verenigde Staten, en ook in Europa. De staat maakt geen onderscheid naar ras, huidkleur, religie of seksuele voorkeur. Er vindt een verschuiving plaats van een monoculturele naar een meer plurale democratie, een 'language of ethnic pluralism'. Directe raciale terminologie wordt vermeden. De ontwikkelingen in de vs, Brazilië, Zuid-Afrika en Europa zijn volgens Goldberg vergelijkbaar. Het eerste gevolg van deze verschuiving in ideologie en in taal is dat racisme minder bespreekbaar wordt. Hij spreekt van een 'relative silencing of public analysis or serious discussion of everyday racisms'. Een tweede gevolg is dat het moeilijker wordt om historisch gegroeide patronen te verbinden met hedendaagse raciale kwesties. Het zicht op en het debat over de gevolgen van het koloniale verleden verdwijnt.

Een derde gevolg hangt samen met de individualisering. In "rassenloze samenlevingen" wordt het succes van enkelen gekoppeld aan het falen of achterblijven van vele anderen, en wie faalt heeft dat alleen aan zichzelf te wijten. 'Racelessness (...) renders individuals personally responsible - and so the agents of state-fashioned social structure literally irresponsible - for whatever racial distinctions linger' (Goldberg 2002, 233). Goldberg komt in de buurt van een samenzweringstheorie wanneer hij samenvattend stelt dat dit allemaal opzet en strategie van de staat is:

'Racelessness is the state strategy to institutionalise prevailing racial privilege and power by protecting "historical race" from state intervention or interference' (Goldberg 2002, 217).

Deze twee analyses van het brede en kennelijk eindeloze racisme roepen de vraag op, of er nog perspectief is voor de bestrijding ervan. Kan er ooit een einde aan komen? Zowel Winant als Goldberg zijn heel uitgebreid over het hedendaags racisme, maar uiterst kort over de mogelijkheden tot bestrijding ervan. Winants perspectief is dat van de permanente strijd tegen 'white supremacy around the world', die moet doorgaan omdat 'global racial inequality

remains', en omdat 'racial politics are pervasive' (Winant 2001, 311). Maar is het bestrijden van het rassendenken op zich dan geen doel? Winant erkent dat 'Race-consciousness endures'. Hij vindt dat echter niet problematisch, en ziet het fundamentele dilemma van zoiets als 'rassenbewustzijn' niet. Integendeel, hij is geneigd het positief te beoordelen als 'expanded awareness', en in de vs beschouwt hij het als een soort inenting tegen politieke kleurenblindheid.⁵

Ook Goldberg kan maar weinig positieve ontwikkelingen noemen. Hij beseft dat hij misschien te somber is - en dan schrijft hij: 'I do not mean by this line of critique to say that there has been no 'racial progress'. Er is wel vooruitgang, want 'racially predicated situations for people of color have markedly improved, de jure and de facto' (Goldberg 2002, 231-232). Maar zijn vraag is dan gelijk: vooruitgang voor wie, vergeleken met welke, door wie gestelde norm? Juist die onuitgesproken, vanzelfsprekende normen, 'auto-generated, they are simply the way things are', wil hij ter discussie stellen.

Voor Winant is bij die permanente strijd bovendien geen eindstation in zicht. Aan het einde van zijn boek gaat hij in op de vraag of integratie en vermenging van blank en zwart wenselijk en mogelijk is. Dan haalt hij de beroemde zwarte socioloog W.E.B. Du Bois aan. Die pleitte in 1960 op 92-jarige leeftijd uiteindelijk tégen verregaande aanpassing of integratie van zwarten in de vs, omdat dat volgens hem zou neerkomen op het opgeven van hun eigenheid. Du Bois pleit voor 'racial dualism', 'the possibility of black folk and their cultural patterns existing in America without discrimination and on terms of equality'. Dit spreekt Winant aan: 'This vision remains strong. It continues as a radical pole of attraction. It is a 'North Star' that shines yet' (Winant 2001, 315).

Hij ziet een soort vreedzame, discriminatieloze coëxistentie voor zich, maar niet per se vermenging, integratie of assimilatie. Ook apart moeten de raciale groepen met elkaar kunnen leven. Als ideaal doet het nog het meest denken aan de in Nederland zo lang bepleite 'integratie met behoud van eigen cultuur'. Volgens Winant moet 'race', net als religie of taal, worden geaccepteerd als deel van het leven, 'part of the spectrum of the human condition', en tegelijkertijd bestreden als middel tot stratificatie. Deze conclusie roept de vraag op hoe de feitelijke

en taaie segregatie dan tegemoet getreden moet worden. Winant lijkt te stellen dat die segregatie uiteindelijk maar onder ogen gezien moet worden, omdat 'ras' blijft, wat we ook doen, en wat we ook willen. Dat 'de facto'-denken heeft, aan het einde van dit boek vol strijdbare taal, toch iets van de handdoek in de ring gooien.

Vergelijkbaar met Winants 'America without discrimination' is Goldbergs perspectief: 'The principal aim is – or ought to be – *states without racism*' (Goldberg 2002, 244). Van 'ras' wil ook hij niet per se af.

'Post-racist states must be those for which state agencies, and most notably law, are vigorous both in refusing racist practice and in public representation of the unacceptability of all forms of discriminatory expression.' (p. 248)

Dat is voor hem overigens wel een wezenlijke, structurele, langdurige verandering: een doel waar naar gestreefd zou moeten worden. Hij gaat niet in op de mogelijkheden voor een 'post-racist' state, en eindigt met vragen:

'The question is not whether we can erase race – as we have seen, that only renders the structures of racist exclusion and derogation less visible – but with how we might be able to shape race and its social orderings in ways that are socially attractive and interactive. How can we transform racial configuration from the dispositions of homogenizing exclusion and exclusivity to the disposing towards heterogenizing openness and incorporation, social engagement and shaping to reflect the interests and conceptions of all?' (Goldberg 2002, 242)

Het uitbannen van alles dat met 'ras' te maken heeft is volgens Winant en Goldberg niet het doel waarnaar een staat moet streven. Het blijven registreren en tellen van verschillende bevolkingsgroepen om discriminatie tegen te kunnen gaan vinden zij bijvoorbeeld een goed idee. Dit hangt samen met het in de vs hete hangijzer van de positieve discriminatie, het via quota streven naar meer evenwichtige vertegenwoordiging van minderheids-

groepen in de hogere regionen van de arbeidsmarkt. Een wereld zonder racisme is wel het doel voor deze schrijvers, maar de weg erheen is eindeloos omdat het racisme eindeloos geacht wordt.

4 Fredrickson: racisme is uitzonderlijk

Aan de andere kant van het spectrum vinden we de minimalisten. In zijn *Racism: A short history* vergelijkt George Fredrickson de geschiedenis van antisemitisme en racisme in Europa, met name nazi-Duitsland, de apartheid in Zuid Afrika en de rassenscheiding in de Verenigde Staten. 'Ras' is volgens hem primair een gedeeld gevoel. Hij vat de aard en de functie van 'ras' samen als 'a sense of permanent and unbridgable difference: this sense of difference is used to justify the use of power' (Fredrickson 2002, 6-7). Het rassendenken verzint en bepaalt permanente scheidslijnen tussen mensen, en gebruikt die om machtsverschil, en verschil in behandeling, te rechtvaardigen. De groep die als 'anders' wordt beschouwd, mag anders, te weten onrechtvaardiger, harder en ongelijker behandeld worden dan de groep waartoe men zelf behoort.

'Racism exists when one ethnic group or historical collectivity dominates, excludes, or seeks to eliminate another on the basis of differences that it believes are hereditary and unalterable.' (Frederickson 2002, 170)

Fredrickson is precies en genuanceerd in zijn bepaling van racisme en racistische regimes. Er zijn nogal wat voorbeelden van regimes die hij niet racistisch acht, en daarin onderscheidt hij zich van de andere schrijvers. De ondoorlaatbaarheid van de grens tussen 'wij' en 'zij' is voor hem bepalend. Als er nog een ontsnappingsmogelijkheid is, is er perspectief voor de gediscrimineerde groep. Wanneer iemand die gediscrimineerd wordt, door zijn gedrag te veranderen die discriminatie kan opheffen, is er volgens hem geen sprake van racisme, 'the r-word'.

Ook mogelijkheden tot assimilatie en integratie van minderheden duiden op een doorlaatbare grens: dan is er in de praktijk geen sprake van een permanent, gefixeerd idee over de onmogelijkheid van het samenleven met zo'n groep. Dit verduidelijkt hij met een beschrijving van vroeg-christelijk antisemitisme en de mogelijkheid van bekering. Er

zijn tot ver in de middeleeuwen veel joden geweest die zich bekeerden tot het christelijk geloof. Beking was tot dan toe volgens Fredrickson een echte optie voor joden. Beking betekende vaak het einde van de discriminatie en de vervolging van joden (Fredrickson 2002, 20). Deze 'uitweg' van de beking bleef niet bestaan. Tegen het einde van de middeleeuwen kwamen er demoniserende beschuldigingen tegen joden bij, die beking onmogelijk en moord mogelijk en zelfs onvermijdelijk maakten. Niettemin heeft Fredrickson hiermee een nieuwe begrensde definitie van racisme gegeven, die hij ook in de conclusie van zijn boek als grondregel herhaalt: 'If conversion or assimilation is a real possibility, we have religious or cultural intolerance but not racism' (Fredrickson 2002, 170).

In zijn duidelijkheid is de regel aantrekkelijk en bruikbaar, maar hij is ook nogal algemeen. Deze definitie van racisme, die alleen de extreme uitingen omvat, laat weinig ruimte voor de subtielere vormen van uitsluiting. Eigenlijk komen alleen de meest rabiate vormen in aanmerking voor erkenning van de status van racistisch regime. Dat is ook het gevolg van de opzet van Fredricksons boek, waarin hij alleen de grootste lijnen van pakweg twintig eeuwen racismegeschiedenis samenvat. Over de naoorlogse periode is hij echter beperkt: voor de recente ontwikkelingen, en de meer subtielere vormen van racisme zijn de andere hier genoemde studies aanbevolen.

5 Gilroy, Ware en Back: Nieuw abolitionisme

De nieuwe abolitionisten stappen bewust uit de hiervoor geschetste kaders van het denken over ras en racisme. Van Paul Gilroy verscheen recent *Against race*. Gilroy heeft als enige van de hier besproken schrijvers oog voor de aantrekkelijke kanten van een raciale identiteit, de slachtofferidentiteit, die door racisme, maar ook door antiracisme, instandgehouden wordt. Hij wil daar radicaal van af. Allergisch is hij voor het paternalisme dat zo kenmerkend is voor hedendaags racisme, en hij verwoordt een sterk, toegegeven utopisch verlangen naar vrijheid van 'ras' en alles wat daarmee samenhangt. Gilroy komt uit Engeland, waar 'race relations' uitdrukkelijk onderwerp van beleid en van wetenschappelijk onderzoek zijn. Zoals John Schuster heeft laten zien in *Poortwachters over immigranten* (1999), zijn Groot-Brittannië en Nederland daarin heel verschillend. Hier worden de

termen 'ras', 'rassenverhoudingen', of 'rasbewustzijn' door beleidmakers bewust vermeden, omdat ze worden geassocieerd met het nazisme. Deze ontwijking van 'ras' gebeurt met goede bedoelingen, maar heeft zoals Goldberg en Winant laten zien, ook tot gevolg dat de langere geschiedenis van het Nederlands kolonialisme terzijde wordt geschoven.

In zijn vorige boek *The Black Atlantic* (1993) sprak Gilroy zich fel uit tegen elke vorm van 'etnisch absolutisme', en dat is ook in dit boek een belangrijke drijfveer, meldt de flaptekst: 'At it's heart, *'Against Race'* is a utopian project calling for the renunciation of race'. Iedereen lijkt tegen racisme te zijn, maar daarmee is de mensheid nog niet van het rassendenken bevrijd. Om 'ras' overboord te zetten is durf nodig. Want meerdere groepen hebben belang bij het instandhouden van het denken in termen van ras. Enerzijds willen degenen die profijt hebben van raciale hiërarchie hun privileges niet zomaar opgeven. Anderzijds hebben degenen die onderworpen zijn door het rassendenken en de daarbij behorende sociale structuren (die, zoals Gilroy benadrukt, niet allemaal eenvoudig op kleur gecodeerd zijn) daaraan in de loop van de eeuwen bepaalde zekerheden, hoe negatief ook, ontleend. Die willen zij evenmin niet zomaar opgeven, vooral niet wanneer die identificaties inmiddels een bron van trots en kracht geworden zijn.

'For many racialized populations, "race" and the hard-won, oppositional identities it supports are not to be lightly or prematurely given up'. (Gilroy 2000, 12)

Deze tegenidentificaties vormen een buffer, een 'comfort zone' voor de betrokkenen, en vinden hun oorsprong in de strijd tegen de slavernij. Maar het vastklampen aan deze identificaties heeft al veel van zijn kracht verloren, en is volgens Gilroy uiteindelijk destructief. De uitdaging is nu om weg te breken uit die patronen:

'There is here a chance to break away from the dangerous and destructive patterns that were established when the rational absurdity of "race" was elevated into an essential concept and endowed with a unique power to both determine history and explain it selectively unfolding.' (Gilroy 2000, 14)

De crisis van 'ras' en de politieke en ethische representatie daarvan biedt een welkome kans om onszelf te bevrijden van de knellende banden van alle racologie in een nieuw, ambitieus en abolitionistisch project (Gilroy 2000, 14-15). Zo bepleit hij een nieuw abolitionisme, nieuw ten opzichte van het oude abolitionisme gericht op de afschaffing van de slavernij, met als doel 'the pursuit of liberation from "race"'. Het rassendenken is een soort neurose en een destructieve kracht voor zowel degenen die ervan profiteren en degenen die eronder lijden. 'Black and white are bonded together by the mechanisms of "race" that estrange them from each other and amputate their common humanity.' Gilroy pleit voor een brede vorm van humanisme als uitweg uit het rassendenken.

Vron Ware en Les Back formuleren in hun nieuwste boek *Out of whiteness: Color, politics, and culture* een radicaal antiracisme met de politieke doelstelling om 'whiteness', blankheid – hiervoor is nog geen geschikt Nederlands woord – omver te werpen, te streven naar een non-raciale en non-racistische wereld. Het gaat hen om inzicht in de harde en directe, maar ook in de taaie, onuitgesproken en vanzelfsprekende vormen van blanke superioriteit. Ware en Back zijn net als Gilroy afkomstig uit de Londense antiracisme-wereld, en vanaf de jaren tachtig academisch geïnspireerd door de 'cultural studies school' van Stuart Hall. In de Verenigde Staten zijn inmiddels op verschillende universiteiten 'whiteness studies' ingevoerd, maar Back en Ware zien hiervoor eigenlijk geen toekomst. Ze wijzen op het dilemma, dat men door het blanke te benoemen dat ook steeds weer bevestigt. Van alle hier besproken auteurs zijn Ware en Back het meest uitgesproken over de individuele strategieën tegen alledaags racisme, of 'alledaagse blankheid'. Wat te doen, bijvoorbeeld wanneer je als bleekneus betrokken wordt bij racistische grappen, er van uit gegaan wordt dat je wel mee zult lachen, je impliciet in de krijtcirkel van het blanke getrokken wordt? 'If I am to be categorized as white, what can I do to end white supremacy?' (Ware en Back 2002, 159). De inspiratie komt van een groep die zich 'Race Traitor' noemt, en die consequent weigert om in de 'club' van het blanke te worden opgenomen. Het gaat daarbij om 'finding the will and the courage to change oneself from a white person to a not-white person':

'[Race Traitor] depict whiteness as a club. Those who are deemed fit to belong are compelled to become members whether they like it or not. In fact, it requires concerted and conscious effort - and willpower, too - to opt out of the club and stay out of it. This is achieved only through repeated acts of treason.' (Ware en Back 2002, 160)

Zo nu en dan kan men, vooral onverwacht, expliciet afstand nemen van het 'blanke', door bijvoorbeeld op een racistische opmerking die om instemming vraagt, te antwoorden: 'Oh, you probably said that because you think I'm white.' En een al even beleefd klinkende terechtwijzing zou kunnen zijn: 'That's a mistake people often make because I look white' (Ware en Back 2002, 160-161). Deze creatieve en geweldloze tactiek levert grappige verwarring bij de toehoorders op en biedt mogelijk uitkomst voor wie naar woorden zoekt of zich kwaad maakt.

6 Conclusie: een brede blik en een smalle definitie

In de afgelopen twintig jaar heeft de studie naar hedendaags, dat wil zeggen post-Holocaust, post-koloniaal racisme en antisemitisme geleid tot een steeds bredere definitie van racisme. Het werd een steeds verder uitdijende optelsom van zeer uiteenlopende verschijnselen, van opmerkingen en uitingen tot vervolging en geweld. Met zijn kernachtige boek *Racism: A short history* roept Fredrickson een mijns inziens overtuigend halt toe aan deze ontwikkeling. De studie van het racisme, de herkenning en ook de bestrijding ervan, is gebaat met een scherpe, beperkte definitie van het verschijnsel. Het is zinvol om de term racisme, en de beschuldiging, beperkt te houden, zodat zij niet verder devalueert. Racisme gaat over radicale en onverzoenlijke, onveranderlijke uitsluiting. Tegelijkertijd is voor diezelfde studie, en ook voor een effectief antiracismebeleid wel een brede blik nodig, zoals Winant en Goldberg laten zien. Door zowel een brede blik op en een smalle definitie van het verschijnsel te hanteren, blijven racisme en antisemitisme als concept herkenbaar, en verdwijnen de 'daders' niet geheel uit het zicht. Zowel het verschijnsel als de daders betreffen echter de uiting van een kleine minderheid. In de praktijk is antiracisme, net als democratie en mensenrechten, een

kwestie van lange adem. Het is in het belang van de toekomst van de gehele mensheid om te streven naar een maximaal gedeelde en onderschreven doelstelling van antiracisme. Dan blijven racisten in de minderheid, en antiracisten de meerderheid. De studies van de nieuwe abolitionisten ten slotte

vormen een welkom tegenwicht voor de soms wat naar fatalisme neigende denkers over racisme en antiracisme. Zij laten zien dat het denkbaar is om uit de kaders van het vastgeroeste denken in termen van 'ras' weg te breken, hoe utopisch dat vandaag de dag ook nog mag klinken.

Noten

- 1 Voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel bedank ik Talja Blokland en mijn collega's Hanneke Hoekstra, Mira van Kuijeren, Stef Scagliola, Koen Stapelbroek, Siep Stuurman, Thijl Sunier en Andrea Tyndall, van het onderzoeksseminar maatschappijgeschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zie ook: David Brion Davis, 1997.
- 2 In Nederland kan Philomena Essed (1984, 1991) tot de maximalisten gerekend worden.

- 3 Ook Michael Walzer (1994, 1997) zou ik tot de minimalisten rekenen.
- 4 Winant 2001, p. 7, ref. 4 (p. 317).
- 5 'A sort of transnational inoculation against post-racialism in all its forms; notably the color-blind viewpoint in the United States and the racial differentialism evident in Europe' (Winant 2001, 313).

Literatuur

- Arkel, D. van, 1984, Historisch racisme-onderzoek: achtergronden, benaderingen, problemen. *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 39-70.
- Davis, D.B., 1997, Constructing race: A reflection. *The William and Mary Quarterly*, LIV (1), 7-18
- Essed, P., 1984, *Alledaags racisme*, Amsterdam: Feministische uitgeverij Sara.
- Essed, P., 1991, *Inzicht in alledaags racisme*, Utrecht: Het Spectrum. (Dissertatie UvA 1990.
- Gilroy, Paul, 1993, *The Black Atlantic. Modernity and double consciousness*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hondius, Dienke, 1990, 1998, *Terugkeer: Antisemitisme in Nederland rond de bevrijding*. Den Haag: SDU.

- Malcomson, Scott L., 2000, *One drop of blood: The American misadventure of race*. New York: Farrar Straus Giroux.
- Prins, Baukje, 2000, *Voorbij de onschuld: Het debat over de multiculturele samenleving*. Amsterdam: Van Gennep.
- Schuster, John, 1999, 'Poortwachters over immigranten': *Het debat over immigratie in het naoorlogse Groot-Brittannië en Nederland*. Amsterdam: Spinhuis.
- Walzer, Michael, 1994, *Thick and thin: Moral argument at home and abroad*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Walzer, Michael, 1997, *On toleration*. New Haven: Yale University Press.